

ІСТОРІЯ ХОРВАТСЬКИХ РУСИНІВ ТА УКРАЇНЦІВ НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ (РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ М. НАГІРНОГО «ХОРВАТСЬКІ РУСИНИ ТА УКРАЇНЦІ: СУСПІЛЬСТВО, ІДЕНТИЧНІСТЬ, КУЛЬТУРА НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ». – НОВОВОЛИНСЬК, 2012. – 328 С.)

Питання передумов, причин та наслідків появи української діаспори в тій чи іншій країні світу завжди викликало науковий інтерес не лише вітчизняних, але й зарубіжних дослідників. Не стала винятком і русинсько-українська меншина у Республіці Хорватія, виникнення якої на цих територіях відноситься до середини XVIII ст. Науковці у різні історичні періоди у своїх працях висвітлювали різноманітні аспекти діяльності емігрантів: культурні, соціальні, політичні. Однак ще чимало актуальних питань з життя русинсько-української меншини залишаються недослідженими.

Важливою у розробці цієї проблематики є монографія кандидата історичних наук, доцента М. Нагірного «Хорватські русини та українці: суспільство, ідентичність, культура наприкінці ХХ століття». Автор уперше в українській історіографії порушив надзвичайно важливу та актуальну проблему висвітлення різноманітних векторів діяльності русинів та українців у Республіці Хорватія наприкінці ХХ ст., а також зробив спробу дослідити основні причини, що вплинули на формування їхньої етнічної свідомості.

Дослідження охоплює незначний часовий проміжок – останні десятиліття ХХ ст., тобто період, коли у юридичному, соціальному та організаційному аспектах діяльності русинсько-української діаспори сталися важливі зміни. Насамперед йдеться про вплив наслідків Хорватської війни за незалежність (1991–1995 рр.) на соціальне, моральне становище діаспори, прийняття хорватською владою ряду законодавчих постанов щодо правового статусу емігрантів у незалежній Хорватії, структурні зміни всередині самих організацій та товариств русинсько-української меншини. Обрана хронологія цілком логічна з огляду на дискусійність та політичну заангажованість порушеного питання.

Структурно монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають, залежно від проблематики, різну кількість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Книга побудована за тематично-хронологічним принципом, що дало можливість більш системно розглянути усі аспекти заявленої теми.

² Вікіпедія: вільна енциклопедія. – <http://uk.wikipedia.org>

У вступі автор звернув увагу на тривалі, міцні історичні контакти хорватів з українцями в галузі культури та обґрунтував необхідність їх детального вивчення у зв'язку з відсутністю комплексного наукового дослідження з цієї проблематики. М. Нагірний, втілюючи у життя поставлену мету, використав значний масив джерельних матеріалів (законодавчих актів, звітів, документів організацій), що допомогло йому не лише детально висвітлити зазначену тему, а й продемонструвало сферу наукових інтересів автора. Цінною є підбірка періодичних видань русинсько-української діаспори («Думки з Дунаю», «Нова думка»), що дає можливість прослідкувати еволюцію розвитку русинсько-української еміграції крізь призму діяльності її представників. Залучено значну кількість статистичних матеріалів: звітів про роботу Української громади Республіки Хорватія, звітів Союзу русинів та українців Хорватії, звітів про діяльність культурно-просвітнього товариства українців «Карпати». Важливою є також група вперше опублікованих архівних матеріалів про роботу Союзу русинів і українців за останнє десятиліття ХХ ст., оскільки допомагає краще зрозуміти напрямки культурної, соціальної політики активних діячів цього об'єднання.

Проаналізувавши та використавши певну частину доробку сучасних дослідників, автор досить широко, повно та доступно відтворив становище хорватських русинів та українців наприкінці ХХ ст.

Зауважимо, що науковець спробував пояснити вживання у монографії термінів «русини й українці», а не «русини-українці» потребою чіткішого розрізнення громад, адже «у багатьох випадках слід виокремлювати ці дві етнічні групи» (с. 21). На жаль, чіткої позиції автора щодо цієї проблеми не помітно, тому порадою на майбутнє буде чіткіше розставляти акценти.

У першому розділі «Історія появи русинсько-української діаспори у Хорватії та її особливості» цілком логічно розглянуто історичні передумови та основні етапи формування діаспори. У підрозділі «Динаміка чисельності русинів та українців Хорватії» автор звертає увагу на існування різних точок зору щодо етапів переселення русинів та українців у хорватські землі: одні дослідники виділяють дві хвилі, інші – три, деякі – чотири хвилі переселення (с. 22–24). Статистичні дані щодо змін чисельності діаспори компактно оформлено у таблицях, що допомагають краще зорієнтуватися у проблемі. Виділено головні причини зменшення кількості русинсько-української меншини: асиміляція, розпорошеність, війна першої половини 1990-х років, особливості заселених територій. У підрозділі «Етнічна свідомість хорватських русинів та українська ідентичність» досліджується надзвичайно актуальна нині проблема щодо самоідентифікації русинського населення. Автор прослідковує історію формування головних рис русинської ідентичності та доходить висновку, що «... русини і українці – два етноніми однієї національної меншини» (с. 36). Крім того, на думку М. Нагірного, в останні десятиліття хорватська влада проводить політику сприяння ізоляції русинського населення від українського, що може негативно позначитися на становищі діаспори та призвести до її асиміляції хорватами (с. 64). Досить дискусійним, на нашу думку, є твердження автора щодо покращення такого стану речей за допомогою нової хвилі переселення частини народу з України до Хорватії (с. 35).

Другий розділ «Русини й українці у хорватсько-сербській війні» містить п'ять підрозділів: «Початок війни та русинсько-українське середовище», «Окупаційний режим», «Русинсько-українські біженці та вигнанці», «Діяльність кризового штабу русинів і українців Хорватії», «Реінтеграція Подунав'я та повернення русинів й українців», де висвітлюється вплив Хорватської війни за незалежності на становище русинсько-української меншини. Автор документально доводить, що у період, коли постало питання про статус Хорватії у Союзній Федеративній Республіці Югославія, русинсько-українська діаспора висловила незалежність Хорватії (с. 67). З цього моменту почалося загострення міжнародної ситуації насамперед на сході Хорватії, тобто території, яка межувала із Сербією і де найбільш компактно розміщувалася русинсько-українська меншина. Сербі, які склали значний відсоток населення східних регіонів, негативно поставилися до вибору русинів та українців і почали вважати їх ворогами. Наслідком цього стали примусова мобілізація до армії, конфіскація майна (с. 84), депортації мирного русинського та українського населення регіону (с. 86). Провівши детальні підрахунки, автор зумів встановити кількість загиблих русинів та українців і дійшов висновку, що це число варіюється, за даними різних дослідників, від 3,5% до 8%. Проте точним залишається факт, що під час війни «...становище русинів й українців мало виразний характер етноциду, що ставило під сумнів саме існування нашої діаспори в Хорватії» (с. 91). Важливо, що М. Нагірний одним із перших порушив питання про діяльність Кризового штабу русинів і українців Хорватії під час Хорватської війни за незалежність. Цей штаб став консолідуючим

елементом у період, коли русинсько-українська діаспора була роздрібненою та заляканою внаслідок активних бойових дій. Разом з тим важко погодитися з автором щодо вживання термінів «сербські війська», «сербські концтабори», все ж варто говорити про югославський чинник, а не про суто сербський. Війна 1991–1995 рр. змінила становище хорватських русинів і українців, адже зруйнування інфраструктури міст порушило звичний уклад життя діаспори, загострило міжетнічні відносини у краї.

У третьому розділі монографії – «Організаційна структура русинсько-української меншини» – розглядається формування та основні віхи діяльності на території Республіки Хорватія наприкінці ХХ ст. значної кількості об'єднань, сформованих русинськими й українськими емігрантськими колами. Автор чітко визначив головні напрямки роботи регіональних об'єднань та встановив, що основою їхньої діяльності була підтримка та подальший розвиток культури діаспори. У підрозділі «Союз русинів і українців Хорватії як центральний орган діаспори» прослідковується історія утворення, структурний поділ та ключові напрямки функціонування головного об'єднання русинсько-української меншини у Хорватії – Союзу русинів і українців Хорватії (СРІУ). Головним його завданням було збереження традицій, культурної та етнічної ідентичності меншини, протидія асиміляції, сприяння налагодженню дружніх відносин із хорватським народом, представлення інтересів діаспори перед урядом тощо (с. 122). Автор наголошує на значній кількості культурно-освітніх здобутків як на результат активної діяльності СРІУ: налагодження вивчення рідної мови у школах, видання часописів та окремих літературних статей, організація радіо- та теле-трансляцій русинською і українською мовами, формування літніх шкіл та ін.

Визначено головні причини, що призвели до занепаду СРІУ. Насамперед М. Нагірний чітко вказує на непорозуміння між членами Союзу щодо керівництва організацією: частина діячів (представників кількох культурно-просвітніх товариств, що були структурними складовими Союзу) прагнула перебрати управління на себе, проводячи відповідні компрометуючі дії для досягнення поставленої мети. Наступний фактор – конфлікти щодо визначення місця розташування центру СРІУ, адже від цього залежала подальша доля здійснюваної політики (або прорусинської, якщо центр розміститиметься у м. Вуковар, або проукраїнської, у разі проголошення центром діяльності Союзу м. Загреб). Ще одна причина – постійні фінансові суперечки між членами організації щодо справедливого розподілу урядових коштів (с. 129–130). Погоджуємося із думкою автора, що внутрішні конфлікти у СРІУ призвели до його розколу, втрати панівного становища та центрального значення у ролі об'єднавчого чинника русинсько-української меншини.

Підрозділ «Регіональні осередки русинсько-українських громад» демонструє масштаби проведеної М. Нагірним пошукової роботи та містить цінну інформацію щодо ключових моментів культурного життя громад діаспори. Значимо, що інформацію про регіональні осередки товариств подано у чітко структурованій, доступній для сприйняття формі. В основі поділу лежить географічний фактор, а робота громад з проведення культурних маніфестацій, виступів

національних ансамблів та хорів, організації поетичних вечорів визначається як головна.

У підрозділі «Інші організації» зосереджується увага на діяльності Хорватсько-Українського товариства, Асоціації українців, Спілки русинських та українських письменників, тобто організацій, що не входили до складу СРІУ. Автор, детально проаналізувавши головні напрямки роботи товариств, дійшов висновку, що вона хоча й охоплювала значне коло невирішених питань (встановлення дружніх міждержавних відносин, участь меншин у громадському житті Хорватії тощо), все ж стосувалася насамперед розвитку культури.

Четвертий розділ монографії під назвою «Прояви громадсько-культурного життя наприкінці ХХ ст.» об'єднує чотири підрозділи: «Стосунки з хорватською владою», «Міжнародна співпраця», «Розвиток освіти», «Інформаційно-видавнича діяльність», «Релігійне життя». М. Нагірний розглянув взаємовідносини русинсько-української меншини з хорватською владою на рівні законодавства, державного фінансування, участі у виборах та встановив, що хорватські уряди надавали широкі права нашій діаспорі задля всебічного розвитку, і співпраця виявилася корисною та результативною. Разом з тим автор наводить приклади ряду законодавчих актів щодо національних меншин, прийнятих чи ратифікованих хорватською владою в останні десятиліття ХХ ст. (Поправка до Конституції від 12 грудня 1997 р., Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов), рішення яких хоча й мають прогресивний характер, все ж негативно позначилися на організаціях та товариствах русинів і українців – їхні члени все більше конфліктували, і це призвело до розпорошення, подрібнення діаспорних союзів. У такій ситуації єдиним консолідуючим фактором залишилася спільна належність до греко-католицької церкви. Саме ця інституція допомагала і допомагає русинсько-українській меншині зберігати національну ідентичність і культуру.

У висновках автор коротко підсумував головні ідеї, висвітлені у монографії, та зауважив, що у сучасних умовах надзвичайно актуальною є підтримка Україною своєї національної меншини у Республіці Хорватія, адже довгий час діаспора розвивалася самостійно, проте намагалася тримати контакти з Батьківщиною. Недавні ж дослідження показують, що пасивна позиція України та широка підтримка меншини з хорватського боку можуть призвести до зникнення русинсько-українського елементу в Хорватії.

Монографія вийшла у якісному поліграфічному виконанні, а фотографічні зображення на палітурці підкреслюють зміст книги.

Таким чином, праця «Хорватські русини та українці: суспільство, ідентичність, культура наприкінці ХХ століття» є прикладом досить вдалого комплексного дослідження ключових аспектів становища русинсько-української діаспори у Хорватії.

Сподіваємося, що підготовлена М. Нагірним монографія отримає належну оцінку серед фахівців та займе достойне місце серед розвідок, присвячених історії зарубіжного українства.

Оксана ІВАНЧЕНКО

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу всесвітньої історії ННДІУВІ